

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кучика Олександра Сергійовича «Регіональні міжнародні організації в умовах глобальної трансформації системи міжнародних відносин», подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

Актуальність теми

Тематика дисертації належить до кола проблем, значення яких істотно зросло в умовах трансформації післявоєнної архітектури багатостороннього співробітництва та зміни співвідношення глобального й регіонального рівнів міжнародного врядування. Автор пов'язує актуальність дослідження з кризою універсальних інститутів, передусім системи ООН, необхідністю адаптації міжнародних організацій до нових політичних і безпекових умов та пошуком дієвіших механізмів міжнародної взаємодії. Така постановка проблеми відповідає характеру сучасних структурних змін міжнародної системи та проблемному полю спеціальності 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

Метою дослідження визначено аналіз діяльності міжнародних регіональних організацій у глобальному політичному просторі та з'ясування їх місця і ролі в сучасній системі міжнародних відносин. Предмет дослідження охоплює політичні механізми їх адаптації, функціонування та трансформації, а поставлені завдання зосереджені на з'ясуванні умов інституційної дієздатності, ефективності й адаптивності регіональних організацій, а також на виробленні практично орієнтованих висновків для зовнішньополітичної діяльності України.

Особливої актуальності дослідження набуває в українському контексті. Повномасштабна російська агресія загострила питання про реальну дієздатність універсальних механізмів міжнародної безпеки та водночас продемонструвала зростання значення регіонального рівня багатосторонньої взаємодії у підтримці України. У цьому контексті дослідження механізмів функціонування, адаптації та трансформації міжнародних організацій має безпосереднє практичне значення для зовнішньополітичного планування України, її участі у формуванні нової архітектури безпеки та повоєнному відновленні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій; методологічна та джерельна основа

Дисертація вирізняється широким теоретичним горизонтом і спирається на значний масив теоретичних, нормативних та фактографічних джерел. Здобувач систематизує пояснювальні можливості основних парадигм теорії міжнародних відносин щодо міжнародних організацій, здійснює ґрунтовний огляд і

зіставлення різних підходів до розуміння їх місця й ролі в міжнародній системі. Важливим елементом теоретичної рамки виступає новий регіоналізм. У запропонованій автором перспективі міжнародні організації розглядаються не лише як інструменти реалізації інтересів держав або механізми міждержавної кооперації, а також як середовище вироблення норм, ідентичностей та безпекових культур. Автор, зокрема, наголошує на здатності регіональних інституцій виконувати стабілізуючу функцію, знижувати рівень системної невизначеності й підвищувати передбачуваність поведінки держав.

У методологічній частині роботи визначено системний та історико-хронологічний підходи, методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, компаративний аналіз, метод case study та сценарний аналіз (с. 24–28). Загалом обраний методологічний інструментарій відповідає складності предмета дослідження й дає змогу розглядати регіональні міжнародні організації у взаємозв'язку політичного, інституційного та нормативного вимірів. Водночас особливості реалізації окремих методологічних процедур становлять предмет дискусійних моментів, наведених нижче.

Джерельна база дослідження значна: список використаних джерел і літератури налічує 612 позицій українською, англійською, німецькою та польською мовами. Хронологічні межі дослідження визначено періодом від формування перших міжнародних організацій наприкінці XIX ст. до початку 2026 р., хоча для розкриття генези досліджуваного феномена автор закономірно звертається й до більш ранніх етапів розвитку міжнародної політичної думки та практики міждержавної кооперації (с. 28–29, 37). Сукупність залучених теоретичних праць, документальних матеріалів і конкретно-історичних прикладів загалом забезпечує достатню основу для сформульованих у роботі узагальнень і висновків.

Наукова новизна та значення одержаних результатів

Наукова новизна дисертації пов'язана насамперед зі спробою комплексного осмислення трансформації регіональних міжнародних організацій в умовах глибоких структурних змін сучасного міжнародного порядку. До найбільш вагомих результатів автор відносить формування цілісної теоретико-методологічної концепції функціонування регіональних міжнародних організацій, обґрунтування концепту інституційної адаптивності, побудову авторської моделі їх трансформації в умовах кризи глобального управління та сценарне прогнозування розвитку регіональної інституційної архітектури до 2040 р. (с. 29–30).

Одним із центральних концептуальних результатів роботи є трактування інституційної адаптивності як характеристики життєздатності регіональних міжнародних організацій. Автор пов'язує її зі здатністю модифікувати внутрішні

процедури, механізми прийняття та імплементації рішень, а також форми реагування на кризові явища без докорінної перебудови базової інституційної структури. У ширшій теоретичній перспективі сучасні регіональні організації розглядаються як динамічні багаторівневі структури, функціонування яких не вичерпується формальною міждержавною взаємодією.

Наукову цінність мають також результати, пов'язані з удосконаленням понятійно-категоріального та класифікаційного інструментарію. Автор акцентує на відносній автономності міжнародних організацій, їх специфічній міжнародній суб'єктності та здатності формувати колективну політичну волю. Розширено й підходи до їх типологізації шляхом урахування реального функціонального впливу та рівня інституційної гнучкості й адаптивності.

Подальшого розвитку в дисертації набуло комплексне використання неореалістичного, неоліберально-інституціоналістського та конструктивістського пояснень діяльності міжнародних організацій у поєднанні з концепціями нового регіоналізму й мережевого управління. У межах цього підходу автор простежує посилення політичної суб'єктності регіональних інституцій та їх поступове перетворення з допоміжних елементів міжнародного порядку на більш самостійні центри політичного, економічного й безпекового врядування.

Окремий компонент наукової новизни становить прогностичний вимір дослідження, у межах якого запропоновано сценарні уявлення щодо трансформації регіональної інституційної архітектури до 2040 р. Практично значущою є також проєкція одержаних результатів на зовнішньополітичну діяльність України, зокрема на пошук ефективніших форм її участі в регіональних і багатосторонніх форматах співробітництва.

У сукупності зазначені результати розширюють можливості політологічного аналізу регіональних міжнародних організацій та їх адаптації до змін сучасної міжнародної системи.

Оцінка змісту й завершеності дисертації

У першому розділі сформовано теоретико-методологічне підґрунтя дослідження шляхом аналізу місця і ролі міжнародних організацій у класичних та сучасних парадигмах теорії міжнародних відносин. Автор простежує еволюцію відповідних підходів від ідеалістичної традиції та політичного реалізму до неореалізму, ліберального й неоліберального інституціоналізму, конструктивізму та нового регіоналізму. Значну увагу приділено відмінностям між державоцентричним трактуванням міжнародних організацій як інструментів реалізації інтересів держав та інституціоналістським розумінням їх як механізмів кооперації і підвищення передбачуваності міжнародної взаємодії.

Конструктивістська перспектива доповнює цей аналіз поясненням ролі норм, ідентичностей і безпекових культур.

На цій основі автор обґрунтовує доцільність поєднання кількох теоретичних підходів із концепціями нового регіоналізму та мережевого управління, звертаючи увагу на багаторівневий характер сучасної регіональної взаємодії та участь у ній недержавних акторів. У висновках до розділу такий синтез характеризується як «інтегральна аналітична матриця», покликана поєднати класичні парадигми з новітніми концепціями теорії міжнародних відносин. Позитивною рисою запропонованого підходу є прагнення уникнути монопарадигмального пояснення регіональних міжнародних організацій і сформулювати ширшу теоретичну основу для аналізу трансформації їх ролі та функціонування в сучасній міжнародній системі.

Другий розділ присвячено понятійно-категоріальним та історико-інституційним засадам дослідження міжнародних організацій. Автор аналізує еволюцію відповідного поняття та обґрунтовує недостатність підходів, які зводять міжнародну організацію переважно до формалізованого міждержавного утворення. Запропоноване трактування акцентує на її відносній автономності, специфічній міжнародній суб'єктності, власній системі нормативно-ціннісних координат і здатності формувати колективну політичну волю, що не зводиться до простої суми національних інтересів держав-членів.

Значну частину розділу становить історико-хронологічний аналіз становлення системи міжнародних організацій. Автор пов'язує основні хвилі її інституціоналізації із системними кризами, завершенням великих воєн і змінами міжнародного порядку та простежує розширення функціонального поля міжнародних інституцій – від вузькотехнічної координації до комплексніших форм глобального та регіонального врядування.

Окремим результатом є уточнення підходів до класифікації міжнародних організацій із посиленням уваги до їх фактичного функціонального впливу й інституційної адаптивності.

У третьому розділі проаналізовано еволюцію ролі регіональних міжнародних організацій у процесі трансформації сучасної міжнародної системи. Вихідною точкою є система ООН і співвідношення універсального та регіонального рівнів міжнародного регулювання. Автор простежує зміну місця регіональних інституцій у моделі, закладеній Статутом ООН, та поступове посилення їх самостійності у вирішенні політичних і безпекових завдань.

Цю тенденцію здобувач пов'язує з обмеженнями універсальних механізмів глобального врядування та зростанням ролі регіонального рівня у забезпеченні безпеки, представництві й агрегуванні інтересів держав. Регіональні організації

розглядаються вже не лише як допоміжні елементи ширшої системи, а як дедалі самостійніші суб'єкти міжнародної взаємодії та центри регіонального впливу.

Водночас автор підкреслює амбівалентний характер сучасної регіоналізації. Поряд із її здатністю структурувати регіональні простори, сприяти координації інтересів і посилювати можливості малих та середніх держав, звертається увага на ризики фрагментації міжнародно-правового простору, формування конкуруючих зон впливу та міжінституційних конфліктів. У цьому контексті участь регіональних організацій у глобальному врядуванні постає як один із важливих проявів зміни співвідношення універсального й регіонального рівнів міжнародної системи.

Четвертий розділ є одним із найбільш важливих для загальної логіки дисертації, оскільки в ньому дослідження зосереджується на внутрішніх механізмах функціонування міжнародних організацій. Автор розглядає процес прийняття рішень як результат політико-дипломатичного узгодження інтересів держав-членів та аналізує співвідношення консенсусних і мажоритарних процедур. Обґрунтовується, що в умовах геополітичної поляризації абсолютний консенсус може спричиняти інституційний параліч, тоді як використання кваліфікованої більшості й інших альтернативних процедур здатне підвищувати дієздатність організації. Важливим результатом є також розмежування формальної та політичної легітимності рішень – відповідності встановленим процедурам і нормам, з одного боку, та готовності держав визнавати й виконувати ухвалені рішення – з іншого.

Особливу увагу приділено імплементації рішень як одному з показників ефективності міжнародної організації. Серед основних бар'єрів автор виокремлює недостатність механізмів моніторингу та примусу, компромісне розмивання формулювань у міжнародних документах і свідоме невиконання ухвалених рішень окремими державами. У цьому контексті концепт інституційної адаптивності набуває більш прикладного змісту й безпосередньо пов'язується з дієздатністю міжнародних організацій.

У п'ятому розділі автор узагальнює основні тенденції трансформації та перспективи розвитку регіональних міжнародних організацій. У центрі уваги перебувають новітні тенденції регіоналізації, розвиток гнучких форматів співробітництва та перспективи трансформації регіональних інституцій. Фрагментацію сучасного міжнародного порядку автор пов'язує з еволюцією регіональних інституцій у напрямі більшої автономності та перетворення їх на центри регіонального впливу й прийняття рішень. Окрему увагу приділено цифровій дипломатії, інформаційно-комунікаційним технологіям і штучному інтелекту як чинникам трансформації механізмів міжнародної взаємодії та

розвитку мережевого управління; у цьому контексті порушується також проблема цифрового суверенітету.

У завершальній частині розділу запропоновано два якісні сценарії подальшої еволюції міжнародної системи та міжнародних організацій. Перший, «технологічний», передбачає перетворення міжнародних організацій «на мережу ІІІ-протоколів, що автоматично узгоджують торгіві, кліматичні та міграційні політики» (с. 396). Другий ґрунтується на поліцентризмі міжнародної системи, міжблоковій конкуренції, мінілатералізмі й посиленні державного лідерства; міжнародним організаціям у такій моделі відводяться функції забезпечення блокової координації у безпековій, санкційній та економічній сферах, тоді як роль ООН значною мірою пов'язується з деконфліктизацією та запобіганням глобальним зіткненням.

Теоретичне та практичне значення

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку підходів до осмислення місця і ролі регіональних міжнародних організацій у сучасній міжнародній системі та механізмів їх трансформації в умовах структурних змін міжнародного порядку. Важливий у цьому контексті акцент на інституційній адаптивності як характеристиці життєздатності міжнародних організацій, що пов'язується зі здатністю змінювати процедури, механізми прийняття та імплементації рішень і форми взаємодії відповідно до нових викликів. Теоретичну цінність має також розгляд мережевих принципів взаємодії як одного з напрямів трансформації сучасних регіональних інституцій та розширення кола акторів, залучених до регіонального врядування.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане насамперед із можливістю їх використання в аналітичній та управлінській діяльності у сфері зовнішньої політики і міжнародної безпеки. Запропоновані автором підходи до аналізу функціонування та ефективності регіональних міжнародних організацій можуть бути використані під час вироблення механізмів участі України в багатосторонньому співробітництві та відповідних зовнішньополітичних стратегій. Автор окреслює можливості застосування результатів органами державної влади, аналітичними центрами та профільними інституціями для поглиблення співпраці України з регіональними міжнародними організаціями, залучення міжнародної підтримки у процесах післявоєнної відбудови та формування нової архітектури безпеки.

Повнота висвітлення результатів у наукових публікаціях та апробація

Зміст дисертації є результатом тривалої дослідницької роботи здобувача. У списку публікацій простежується послідовне опрацювання тематики щонайменше з 2005 року: міжнародні організації як інструмент розв'язання конфліктів, їх функціональні особливості, миротворчість ООН, механізми

колективної безпеки, еволюція поняття міжнародної організації, погляди реалістів і неореалістів, ГУАМ, криза ефективності міжнародних інституцій, адаптація безпекових організацій до новітніх викликів. Зазначено 61 працю за темою дослідження: 7 статей у виданнях, що індексуються у Scopus та Web of Science, 18 публікацій у фахових виданнях України, 6 – в іноземних наукових виданнях, 2 розділи у колективних монографіях, 20 тез доповідей та 8 навчальних посібників (с. 35). Серед сучасних праць є дослідження ефективності прийняття рішень у міжнародних безпекових організаціях, партнерства ООН–НАТО, адаптації міжнародних безпекових організацій та постконфліктного врегулювання.

Такий доробок дає підстави характеризувати дисертацію як підсумок багаторічної предметної спеціалізації автора, що забезпечує широту фактологічного матеріалу й високий рівень обізнаності з історією, теорією та практикою міжнародних організацій.

Академічна доброчесність

За результатами ознайомлення з текстом дисертації підстав для зауважень щодо дотримання автором принципів академічної доброчесності не виявлено. Використані теоретичні положення, фактичні матеріали та результати досліджень інших авторів у роботі супроводжуються відповідними посиланнями на джерела, а власні узагальнення й висновки здобувач належним чином відокремлені від запозичених положень. Ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації, які могли б поставити під сумнів самостійність виконаного дослідження та достовірність його основних результатів, під час опрацювання дисертації не встановлено.

Дискусійні положення та зауваження

1. Щодо операціоналізації й теоретичного позиціонування авторської моделі

Одним із найцікавіших результатів роботи є введення інституційної адаптивності до числа визначальних характеристик життєздатності регіональних міжнародних організацій. Водночас авторське трактування цього концепту виграло б від чіткішої операціоналізації: визначення набору ознак або показників, за якими можна було б зіставляти адаптивність різних організацій, а також більш виразного представлення структури заявлених «інтегральної аналітичної матриці» та «авторської моделі». У тексті відповідні елементи переважно представлені вербально, через що читачеві доводиться частково реконструювати взаємозв'язки між ними. Це не заперечує евристичної цінності запропонованого концепту, однак його чіткіша формалізація посилила б перевірюваність і порівнюваність отриманих результатів.

З огляду на заявлений автором синтез неореалізму, неоліберального інституціоналізму та конструктивізму в «єдину аналітичну матрицю», доцільно було б також чіткіше визначити теоретико-методологічне місце запропонованого підходу в сучасному дискурсі теорії міжнародних відносин. Зокрема, варто було б показати специфіку авторського способу поєднання різних теоретичних перспектив порівняно з концепцією аналітичного еkleктизму Р. Сіла та П. Катценштайна. Теза про трансформацію міжнародних організацій у багаторівневі мережеві структури, своєю чергою, могла б бути виразніше співвіднесена з концепціями *international regime complexity* та *transgovernmental/government networks*. Теорію поліцентричного врядування Е. Остром автор залучає у завершальній частині дисертації, однак її системніше включення до загальної теоретичної рамки могло б посилити обґрунтування авторської моделі. Йдеться при цьому не стільки про необхідність розширення переліку теоретичних джерел, скільки про можливість виразніше показати, який саме додатковий пояснювальний результат дає запропонована «інтегральна матриця» порівняно з уже наявними способами теоретичного синтезу й осмислення мережевої інституційної взаємодії.

2. Методологічне представлення сценарного аналізу та прогнозування до 2040 року

Серед положень наукової новизни автор виокремлює проведення «комплексного сценарного аналізу» та побудову «прогностичних моделей» трансформації архітектури регіональних безпекових інститутів багатостороннього співробітництва на перспективу до 2040 року. З огляду на вагу цього положення доцільно було б докладніше представити методологічну процедуру побудови запропонованих сценаріїв: вихідні чинники та драйвери змін, ключові невизначеності, критерії розмежування альтернатив, логіку переходу від аналізу сучасних тенденцій до прогностичних висновків, а також підстави вибору часового горизонту до 2040 р. Наявні в завершальній частині дисертації сценарні побудови становлять цікавий прогностичний компонент роботи, однак представлені переважно у формі якісних припущень. Йдеться при цьому не про необхідність обов'язкової кількісної чи кваліметричної формалізації, а про можливість чіткіше показати саму логіку й послідовність дослідницької процедури, яка дала підстави авторові перейти від аналізу сучасних тенденцій до сформульованих сценаріїв.

3. Співвідношення оглядово-описового та аналітичного компонентів дослідження

Ґрунтовність теоретичного й історико-інституційного опрацювання проблематики є однією з переваг дисертації. Водночас у низці підрозділів обсяг оглядово-описового матеріалу видається дещо непропорційним щодо

безпосередніх дослідницьких завдань. Це стосується, зокрема, докладного викладу класичних теоретичних парадигм, історії становлення міжнародних організацій, а також характеристики структури й функцій окремих органів ООН. Подекуди такі фрагменти набувають рис навчально-оглядового викладу, тоді як власні аналітичні узагальнення автора, логіка переходу від опрацьованого матеріалу до сформульованих концептів і висновків не завжди настільки ж виразно структурно виокремлені. Більш концентроване підпорядкування теоретичного та історико-інституційного матеріалу безпосереднім дослідницьким завданням, а також чіткіше відокремлення власних результатів від оглядової частини посилили б аналітичну ясність і доказовість роботи.

4. Використання найновішого емпіричного матеріалу для перевірки концепту інституційної адаптивності

Хронологічні рамки дослідження доведені до початку 2026 р., і автор залучає до аналізу низку актуальних процесів, пов'язаних із повномасштабною російською агресією проти України, кризою механізмів Ради Безпеки ООН, санкційною політикою, діяльністю Європейського Союзу, НАТО, Ради Європи та ОБСЄ, а також новими механізмами міжнародно-правової відповідальності. Водночас цей сучасний матеріал міг би бути використаний більш системно саме для емпіричного розкриття одного з центральних авторських концептів – інституційної адаптивності. Зокрема, порівняльний аналіз реакцій різних організацій на один і той самий комплекс викликів дав би змогу чіткіше показати, які зміни в процедурах прийняття рішень, мандатах, формах координації та механізмах імплементації засвідчили їхню здатність до адаптації, а де, навпаки, проявилися її інституційні межі.

5. Термінологічна й фактографічна точність

У великому за обсягом тексті трапляються окремі термінологічні та фактографічні неточності, які не впливають на основні результати дослідження, однак потребують редакційної уваги. Зокрема, дискусійною в термінологічному плані є характеристика НАТО як «багатосторонньої організації з колективної безпеки» (с. 318–319), оскільки в цьому контексті варто чіткіше розмежовувати поняття колективної безпеки, колективної оборони та кооперативної безпеки. Не завжди послідовно використано й історичні назви європейських інтеграційних утворень: наприклад, у контексті процесів середини 1980-х років вжито назву «Європейське Співтовариство» (с. 221), хоча в договірно-правовому сенсі в цей період йшлося про Європейське економічне співтовариство. Трапляються також поодинокі фактографічні огріхи: на с. 239–240 вторгнення В'єтнаму до Камбоджі 1978 р. помилково приписано «військам АСЕАН», а абревіатуру ТАС у тому ж фрагменті розшифровано як Treatment Action Campaign замість Treaty of Amity

and Cooperation in Southeast Asia; на с. 240 Цзян Земін у контексті подій 1997 р. названий «згодом президентом КНР», хоча цю посаду він обіймав із 1993 р.

Висловлені зауваження стосуються передусім способів операціоналізації окремих авторських концептів, ступеня експлікації методологічних процедур, структурування аналітичного матеріалу та можливостей подальшого поглиблення проведеного дослідження. Вони мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер, не ставлять під сумнів достовірність основних результатів дисертації та не знижують її загальної позитивної оцінки. Навпаки, частина порушених питань засвідчує складність і перспективність проблематики, до розроблення якої звернувся здобувач.

Загальна оцінка і висновок щодо відповідності встановленим нормативним вимогам щодо присудження наукових ступенів

Дисертація Кучика Олександра Сергійовича «Регіональні міжнародні організації в умовах глобальної трансформації системи міжнародних відносин» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій на основі широкого теоретичного, джерельного та емпіричного матеріалу розв'язано важливу наукову проблему, пов'язану з осмисленням трансформації місця, функцій і механізмів адаптації регіональних міжнародних організацій у сучасній системі міжнародних відносин. Одержані результати характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення, пройшли належну апробацію та відображені в наукових публікаціях здобувача.

За змістом, рівнем наукової новизни, ступенем обґрунтованості основних положень і висновків дисертаційна робота Кучика Олександра Сергійовича відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502, від 3 травня 2024 р. № 507 та від 30 липня 2025 р. № 928), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

Офіційний опонент

доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Сергій ФЕДОНЮК

